

Голові разової спеціалізованої вченої ради
з присудження ступеня доктора філософії
у Центральноукраїнському державному
університеті імені Володимира
Винниченка
доктору філологічних наук, професору
КЛЮЧЕКУ Григорію Дмитровичу

ВІДГУК
офіційного опонента кандидата філологічних наук, професора,
професора кафедри української мови і літератури
Ізмаїльського державного гуманітарного університету
РАЙБЕДЮК Галини Богданівни
на дисертаційну роботу
«Національні та особистісні виміри архетипів у творчості Марії Матіос»
ІВАШИНИ Оксани Олександрівни,
представлену на здобуття ступеня доктора філософії
з галузі знань 03 Гуманітарні науки
зі спеціальності 035 Філологія

Актуальність теми дисертаційної роботи. Відома для будь-якого дослідника істина: писати дисертації з проблем сучасного літературного процесу значно складніше, ніж із класичної спадщини, оскільки ще не відбулося ґрунтовне й системне осмислення самого естетичного явища, письменник продовжує свою працю, а тому його доробок не набув цілісної вивершеності. Однак в українській літературі останніх десятиліть є такі яскраві постаті, чия творчість із самого початку відзначається виразною національною самобутністю, стильовою довершеністю, концептуальністю. До таких авторів належить відома сучасна письменниця Марія Матіос. Іманентність її авторського тексту значною мірою структурована психологічними домінантами. З'ясування їх особливостей є одним із оптимальних шляхів наближення до його глибинних смислів. Із цього погляду дослідження Оксани Івашиної, безумовно, на часі. Її дисертація актуалізує потребу новітніх підходів до осмислення психосвіту письменниці, що вимагає «коригування вже встановлених традицій психоаналітичних розвідок» (с. 16). Тож аналіз текстуальних утілень у прозі Марії Матіос особистісних і національних вимірів ключових архетипів сприятиме глибшому розумінню психопортрета самої письменниці й водночас тих постколоніальних тенденцій, які виразно окреслилися в українській культурній свідомості порубіжжя ХХ–ХХІ століть.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, їх достовірність. Сутнісною ознакою дисертації Оксани Івашиної є її виражена концептуальність, що дала змогу здобувачці на всій «дистанції» тримати у фокусі уваги основний предмет дослідження. Попри традиційну структурованість дисертаційного тексту, зумовлену чинними

вимогами, його характеризує органічна цілісність теоретичного та практичного аспектів. Дисертація підтверджує сталість наукового інтересу авторки. Вивіряючи значний пласт прози Марії Матіос психоавтобіографічними критеріями, акцентуючи увагу на рефлексивне осягнення письменницею власного внутрішнього «Я», дисертантка чітко окреслює механізми встановлення зв'язків між авторкою як реальною особою та авторкою як текстуальною стратегією у її власній творчості.

Науковий рівень дисертації Оксани Івашини забезпечило міцне методологічне підґрунтя, зокрема, засновки психопоетики С. Михиди, добре апробовані в сучасному науковому дискурсі, а також обрана за основу психологічної складової дослідження концепція аналітичної психології К. Г. Юнга, що її дисертантка доповнює ідеями праць Е. Нойманна, М. Стайна, А. Яффе, І. Якобі та ін. Із роботи видно, що вона максимально враховує теоретичні та прикладні аспекти психологоспрямованих літературознавчих праць (В. Агеєвої, О. Бровко, Т. Гундорової, Н. Зборовської, Г. Клочека, М. Кодака, М. Моклиці, С. Павличко, В. Фащенко, І. Фізера, М. Фоки, В. Хархун та ін.), розвідки зарубіжних та українських репрезентантів архетипної критики (Н. Фрая, Дж. Кемпбелла, І. Бетко) та міфокритики (М. Еліаде, К. Леві-Стросса, О. Гольник, Я. Поліщука), літературознавчі осягнення творчості Марії Матіос (О. Башкирової, О. Буряк, Ю. Вишницької, Н. Завадської, А. Матусяк, І. Насмінчук, Г. Павлишин, О. Підгорної, Я. Савощенко та ін.). У контексті оцінки методологічного забезпечення дисертації не можна оминати безпосередньо дотичних до проблематики роботи філософських, психологічних і культурологічних праць (М. Гайдеггера, Г. Гегеля, З. Фройда, Е. Фрома, А. Шопенгауера та ін.). За такого потужного теоретико-методологічного забезпечення дослідження власна думка дисертантки не розчиняється на тлі визначних імен науковців. Вільно володіючи матеріалом і за рахунок цього уникаючи загальників, вона не збивається на шлях реєстрації та коментування багатого фактажу. Натомість залучені джерела використовуються у роботі цілеспрямовано, відтак ефективно «працюють» на вирішення окреслених у *вступній* частині дослідницьких завдань.

Специфіка предмета дослідження вимагала комплексного підходу до його вивчення. Тому закономірно, що дисертантка обирає *методологічною* основою роботи елементи різних методів літературознавства (герменевтичного, біографічного, компаративного, ресурсів міфокритики), які зінтегровує застосованим у межах психопоетикальної методології інструментарієм аналітичної психології, адаптуючи його до літературознавчого дослідження. У процесі опрацювання теми дисертації Оксана Івашина продуктивно використовує традиційні загальнонаукові методи дослідження (аналіз, синтез, узагальнення тощо).

Мета дисертації та дослідницькі завдання визначили її структуру. Як і годиться, здобувачка в **першому розділі** дисертації – «*Архетипність художнього світу Марії Матіос: концептуальні засади*» – оглядає «літературу питання», формулює теоретико-методологічні засновки роботи,

систематизує ключові дефініції, пов'язані з термінологічною матрицею дослідження, зокрема, зі стрижневими поняттями «свідоме/несвідоме», розглядає їх смислоємність на перетині філософського, психологічного, літературознавчого дискурсів. Із-посеред теоретичних питань у цій частині вона виокремлює такі важливі для дослідницької концепції поняття, як «психоаналіз», «структура психіки», «аналітична психологія», адаптуючи їх до художнього матеріалу. У фокусі її особливо пильної уваги – поняття «психоструктура» та «психосвіт» (С. Михида), що в її інтерпретації постають «регулятивними центрами» психологізму прози Марії Матіос (п. 1. 1).

Екскурс в історію й теорію архетипу (насамперед, учення К. Г. Юнга) демонструє наукову компетентність дисертантки, свідчить про ретельне осмислення психоаналітичної позавербальної субстанції «*архетип*» і розуміння його як джерела художньої образності й водночас сутнісного маркера психосвіту митця (п. 1. 2). Доречними є розрізнення понять «архетип» і «образ», обґрунтування теоретичних моделей *особистісного / національного / загальнолюдського* вимірів архетипу, що ляжуть в основу двох наступних інтерпретаційних розділів. Вписуються у формат дослідження й згадані архетипні моделі в біографії і творчості українських письменників (Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки, М. Коцюбинського, В. Винниченка, Гр. Тютюнника), а також досягнення *архетипної критики* в українському літературознавстві. З метою доповнення та конкретизації у наступних розділах психопоетичної матриці дослідження психосвіту Марії Матіос у параграфі 1. 3. авторка розглядає примітні факти рецепції творчої особистості письменниці, надаючи перевагу психологоспрямованим літературознавчим розвідкам; окреслює архетипний дискурс літературознавчих практик на матеріалі її творчості задля визначення його основних векторів: класичного юнгіанства, архетипної критики (с. 51).

Умотивованим і важливим у дисертації Оксани Івашини є **другий розділ** – «*Психосвіт Марії Матіос: особисте й художнє*». Тут охоплено й глибоко проаналізовано великий обсяг спродукованого письменницею психоавтобіографічного матеріалу як віддзеркалення психологічних граней її авторського «Я» (усні інтерв'ю, промови, дописи в соціальних мережах тощо) (п. 2. 1). Зорієнтованість на факти життєтексту Марії Матіос в оприявненні повноти психосвіту є важливим аспектом дисертації, що забезпечує її науковість і цілісність. Добра обізнаність дослідниці з мемуарно-публіцистичним доробком письменниці дозволила сформулювати цікаву модель аналізу її психосвіту на прикладі збірки «Вирвані сторінки з автобіографії», котру дисертантка цілком аргументовано визнає *антологією психічного* в різноманітних його вимірах (с. 68), свого роду «калейдоскопічним форматом» власної рефлексії авторки тих чи тих епізодів з життя (с. 71). Переконливість та органічність узагальнень здобувачки забезпечується ретельним аналізом особливостей авторської композиції та стилістики вміщених у збірці текстів, різних за змістом та емоційно-ціннісною наповненістю, проте близьких за визначальними індивідуальними

рисами письменниці. З-посеред них дослідниця виводить на перший план *емпатійність та активну гуманістичну спрямованість* (с. 76).

У наступній частині розділу (п. 2. 2) дисертантка досліджує втілення структурних субстанцій індивідуального несвідомого в мегатексті Марії Матіос – від окремих складових психосвіту письменниці до формування цілісного психопортрета з погляду аналітичної психології (с. 79). У полі зору здобувачки – екстраверсія, інтроверсія та спрямованість енергії лібідо як джерела емоційних переживань особистості, матеріалізованих у слові (в поезії, прозі, публіцистиці). Ґрунтовним аналізом охоплено матеріал щодо становлення *Ego* письменниці, його корелювання з концептом «Я-свідомість» та взаємодії з іншими, втіленими в текстах структурними субстанціями психіки (пам'ять, Персона). Не оминула увагою дослідниця й феномену комплексів як компонентів індивідуального несвідомого, низки ключових тригерів, котрі за її спостереженнями викликають у психосвіті персонажів прози найвищу амплітуду емоційних коливань: *справедливості, історичної спадщини Буковини, материнства* (с. 84). Впадає у вічі й увага авторки роботи до репрезентованих збіркою «Чотири пори життя» витіснених прагнень (Тінь) та образів протилежної статі (Анімус), трансформацію яких дисертантка детально розглядає на матеріалі збірки «Нація».

В останній частині другого розділу (п. 2. 3) здійснено аналіз поняття «психологізм», охарактеризовано різні підходи до його тлумачення, визначено специфіку цієї особливості в прозі Марії Матіос. Дисертантка зосереджує увагу на повторюваності в багатьох творах письменниці *зображення снів*. Цей прийом потрактовано як позасюжетний компонент тексту, що «виконує функції антиципації, зацікавлення читача, психологічної характеристики персонажів та зображення динаміки їхніх психічних процесів» (с. 125). Переконаливо розкрито роль таких засобів репрезентації психологізму, як художній паралелізм, елементи трансцендентного («Черевички Божої Матері»), оповідь від третьої особи, експресивна мова, «зворотний» Едиповий комплекс («Майже ніколи не навпаки») тощо.

За змістом і матеріалом та за логікою дослідження важливе місце в роботі відведено **третьому** розділу «*Національні виміри архетипів у творчості Марії Матіос*», що видається особливо органічною часткою добре освоєного й обжитого дисертанткою дослідницького простору. В 3-х параграфах розділу вона зі знанням справи проаналізувала специфічне художнє втілення найбільш повно представлених у прозі письменниці архетипів крізь призму кореляції *особисте/національне*. У романі в новелах «Майже ніколи не навпаки», що став об'єктом інтерпретації у першому параграфі (п. 3. 1), зосереджено увагу на «магістральному» в прозі Марії Матіос архетипі Матері, виявлено його амбівалентну сутність, детально виписано різні іпостасі оприявлення (від побутових до сакральних) та шляхи трансформації в тексті. Це дало підстави здобувачці вдало дефініювати аналізований роман як «своєрідну *антологію* образів цього *архетипу*» (с. 129), що відповідає об'єктивним результатам дослідження. Осягнення динаміки творчої репрезентації архетипів Священного шлюбу та Самості в

повісті «Мама Маріца – дружина Христофора Колумба» резонно знадобилось для виявлення суттєвих додаткових штрихів до психопортрета письменниці. Фемінність як невід’ємну ознаку її художнього світу переконливо проілюстровано на прикладі текстуалізованих у повісті «Москалиця» та в романі «Солодка Даруся» архетипів Роду: Мудрого Старого/Старої, Великого Батька й Великої Матері (с. 145)

У підрозділі 3.2. Оксана Івашина узалежнює загальнолюдські архетипи, художньо реалізовані письменницею, від її гуманістичного світогляду, глибокої емпатії та прагнення зобразити трагедію особистості на тлі історії (с. 149). На матеріалі роману «Черевички для Божої Матері» вона окреслює художнє втілення у творі національної моделі індивідуалізації, репрезентованої образом головної героїні Іванки, простежує метаморфози архетипів індивідуального несвідомого, коментує трансформацію архетипу *Дитини* (на початку твору) в активований травматичним досвідом як тригером «*архетип Матері* на психічному рівні» (с. 156). Акцентуючи національну специфіку психічного розвитку, дисертантка вирізняє наймаркантніші художні прийоми та засоби, використані письменницею для увиразнення психічних феноменів, наголошує на особливостях наративу, звертає увагу на роль нелінійної композиції, виокремлює такі ознаки ідіостилю, як «переплетення християнства, його апокрифічних мотивів (своєрідне трактування легенди про Каїна й Авеля, надання Божій Матері провідної ролі серед християнського пантеону) та місцевої міфології (віра в магичні ритуали та артефакти)» (с. 154).

«Ядром» дослідницької пропозиції авторки роботи в підрозділі 3.3. є розгляд у прозі письменниці *архетипних рис національної психіки* (*Его* нації, *Персона*, *Тінь*, *Анімус/Аніма*, *Самість*). Із цією метою вона застосовує інтерпретаційний інструментарій аналітичної психології (с. 159) для аналізу творів, які, за її слухним переконанням, потенційно формують «структурні субстанції національної психіки» (с. 161), засвідчують розуміння «національного архетипного поля» як усвідомленої «окремішності» (О. Забужко) (с. 161–162). Із врахуванням заявленого методологічного оперття, дисертантка сформувала регламентований світоглядом Марії Матіос і творчо реалізований у її художньому доробку психологічний портрет України, а в цьому контексті – буковинського локусу як «фундаментального екзистенціалу» (П. Іванишин) мегатексту письменниці. Особливу увагу дослідниці, як видно, привернула проблема *материнсько-синівської конфігурації Роду* в прозі Марії Матіос, актуальність якої письменниця, за її спостереженнями (с. 175), зберігає від ранньої творчості (збірки «Нація» і «Чотири пори життя») й до роману «Мамі» (2024).

Загалом оригінальність і самостійність дисертації Оксани Іващини забезпечили індивідуальні підходи до інтерпретації архетипного модусу мегатексту Марії Матіос, прочитання її знакових творів у техніці психопоетичного аналізу на макро- і мікрорівнях. Істотно, що у своїх узагальненнях дослідниця повсякчас спирається на текст, демонструючи позитивні результати фахової аналітичної дії. Відтак інтелектуальний

потенціал її роботи засвідчують і *висновки* до структурних частин та дисертації в цілому. Вони у сконденсованому вигляді відображають загальну концепцію праці, її найважливіші ідеї, є логічними та вмотивованими, відповідають змісту роботи. Стиль дисертації прозорий і науково коректний. Активно послуговуючись термінологією суміжних наук (насамперед, психології), Оксана Івашина використовує її з почуттям стилістичної міри, уникає термінологічної підміни, засвідчуючи придатність для поглибленого аналізу художніх і мемуарно-публіцистичних текстів письменниці.

Наукова новизна отриманих результатів. Наукові результати дисертаційної роботи Оксани Івашини очевидні. Вони вносять посутнє прирощення до наявних у сучасному літературознавстві теоретико-методологічних підходів щодо психопоетикального аналізу художнього тексту загалом і використання здобутків психологічної науки в реконструкції психологічного портрета письменниці зокрібно. Дисертантка детально з'ясувала й глибоко осмислила структурні субстанції індивідуального свідомого та несвідомого в прозі Марії Матіос, розширивши наукові уявлення про специфіку художнього мислення та емоційно-аксіологічну наповненість психосвіту письменниці; встановила теоретико-літературний вимір і варіативність психопоетикальних компонентів її мемуарної публіцистики та художньої творчості; виявила й аргументувала прикметність художньо реалізованих констант національної свідомості Марії Матіос крізь призму Юнгівської теорії архетипів. До наукових результатів дослідження варто віднести здійснене дисертанткою теоретичне обґрунтування понять «особистісні та національні виміри архетипів»; сформовану художню модель індивідуалізації на матеріалі доробку письменниці; самостійну розробку підходів застосування класичної аналітичної психології в психопоетикальній парадигмі для літературознавчого дослідження сучасної української прози.

Практичне значення одержаних результатів. Прикладний характер наукової роботи Оксани Івашини не викликає сумніву. Матеріали її дисертації можуть бути використані у лекційно-семінарських курсах із теорії літератури та сучасної української літератури, в підготовці вибіркового дисциплін для здобувачів вищої освіти гуманітарних спеціальностей із проблематики постколоніальних студій і творчості Марії Матіос у контексті постмодерної літератури. Наукові результати дослідження придатні для написання посібників і методичних розробок відповідного науково-освітнього спрямування, а також для підготовки кваліфікаційних робіт здобувачів ОС «бакалавр» і «магістр».

Наукові праці, які відображають результати дисертації. Основні результати дослідження Оксани Івашини виголошено під час доповідей на шести наукових форумах загальноукраїнського та міжнародного рівнів та на щорічних звітних наукових конференціях Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка. Напрацювання авторки роботи в означеній темі науковій царині видрукувано в достатній кількості публікацій, регламентованих чинними на сьогодні вимогами щодо захисту дисертації на здобуття ступеня доктора філософії. Це, зокрема, 5

статей, оприлюднених у наукових виданнях, включених до переліку фахових видань України (1 – у співавторстві) та 4 публікації (1 – у співавторстві), які доповнюють результати дослідження. Названі основні, а також додаткові праці авторки назагал об'єктивно й багатовекторно висвітлюють зміст дисертації загалом та її структурні частини зосібна.

Відсутність порушення академічної доброчесності. Ознайомлення з дисертацією Оксани Івашини дає достатньо підстав для однозначного висновку про відповідність роботи чинним вимогам і принципам академічної доброчесності. Авторка роботи належно володіє необхідним літературознавчим інструментарієм, виявляє наукову коректність і сумлінність у самостійно проведеному аналізі психоавтобіографічних аспектів художньої прози та мемуарно-публіцистичних творів Марії Матіос.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертаційної роботи. Визнаючи за дослідженням Оксани Івашини очевидні позитивні аспекти, висловлюю кілька зустрічних міркувань, які виникли у результаті ознайомлення з дисертацією, відтак спонукають до дискусії. Тож цікаво було б почути думку авторки щодо таких зауваг:

1. Перший розділ «Архетипність художнього світу Марії Матіос: концептуальні засади» має доволі розгалужену структуру, котра передбачає охоплення літературознавчого, психологічного та філософського поглядів на аналізовані проблеми, що відчутно підсилює наукове підґрунтя дослідження. Водночас у наступних двох інтерпретаційних розділах роботи дисертантці не завжди вдається зберегти між ними «рівновагу». У тексті дисертації явно «провисають» філософські аспекти, а то й загалом зникають із поля зору. В чому полягає призначення подібних реферативних фрагментів дисертації?

2. Цілком логічними з огляду на обраний напрям інтерпретації є активне використання дисертанткою ресурсів психології. Однак у дослідженні, означеному як літературознавче, видається надмірним заглиблення в поняття «архетип», у структуру людської психіки та деякі психофізіологічні аспекти буття (наприклад, роль снів і сновидінь у вираженні підсвідомого персонажів, с. 114-122). Тож варто б конкретизувати необхідність такого суттєвого *міждисциплінарного запозичення*.

3. Дещо вільнодумно звучать окремі висновки щодо національних архетипів, надто коли йдеться про смерть Великого Батька і слабкі або ж девіантні прояви Его та Анімуса. Чи не матимуть подібні категоричні узагальнення негативного відгомону в націєцентричному дискурсі українського літературознавства?

4. Дисертація, вочевидь, набула б чіткішої окресленості, якби авторка більше уваги приділила принагідно згадуваним у роботі романам, котрі потенційно можуть слугувати матеріалом для дослідження архетипів (скажімо, «Букова земля» та «Мамі»). Залишається сподіватись, що вона ще повернеться до їх інтерпретації, щоби розгорнути в наступних психоаналітичних студіях. А потреба в цьому, безумовно є.

Загальна оцінка дисертації. Висловлені рефлексії та зауваження не понижують переконання щодо високого наукового рівня самостійного та

сумлінного дослідження Оксани ІВАШИНИ. Його виконано належним чином із погляду фахового, методологічного, теоретичного та практичного осягнення архетипної природи мегатексту Марії Матіос. Перед нами цілісна й завершена пошукова праця, котра постала на основі виваженої дослідницької концепції авторки, що істотно розширює межі декодування прози письменниці в психопоетичній парадигмі. Композиційна стрункість, науково обґрунтовані положень, логічно вмотивована структура, важливість і достатній рівень вирішення накреслених завдань, новизна висновків та їх відповідність змісту роботи, коректний стиль викладу матеріалу, чітке бачення перспектив подальших студій у руслі започаткованої теми – усі ці характеристики представленої до захисту роботи аргументують схвальний відгук. Сформульовані вище міркування лише підкреслюють перспективність запропонованого здобувачкою дослідження.

Отже, дисертація **«Національні та особистісні виміри архетипів у творчості Марії Матіос» Оксани ІВАШИНИ** відповідає спеціальності 035 Філологія, Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12. 01. 2022 р. № 44 (зі змінами, внесеними згідно з Постановами КМ № 341 від 21.03.2022, № 502 від 19. 05. 2023, № 507 від 03. 05. 2024), наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12. 01. 2017 р. «Про затвердження вимог до оформлення дисертації» зі змінами і доповненнями, внесеними наказом МОН України від 31. 05. 2019 № 759, а її авторка, Оксана Олександрівна ІВАШИНА, заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 03 Гуманітарні науки зі спеціальності 035 Філологія.

Офіційний опонент,
кандидат філологічних наук, професор,
професор кафедри української мови і літератури
Ізмаїльського державного
гуманітарного університету

Галина РАЙБЕДЮК

